

Co je dnes v sociologii obhajitelné? Prezentismus, historická vize a proč je sociologie užitečná

Inglis, David

Veröffentlichungsversion / Published Version

Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Inglis, D. (2015). Co je dnes v sociologii obhajitelné? Prezentismus, historická vize a proč je sociologie užitečná. *Historická sociologie / Historical Sociology*, 1, 25-46. <https://doi.org/10.14712/23363525.2015.3>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Commercial-NoDerivatives). For more information see:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>

Co je dnes v sociologii obhajitelné? Prezntismus, historická vize a proč je sociologie užitečná*

DAVID INGLIS**

What is Worth Defending in Sociology Today? Presentism, Historical Vision and the Uses of Sociology

Abstract: In recent years, sociology in Britain – and in national contexts influenced by British sociology – has been diagnosed by various parties as suffering from a wide range of ailments. These forms of selfcriticism become ever more acute in terms of their potential effects as huge transformations in university funding regimes are brought to bear on the social sciences. But none of these critiques engages satisfactorily with what is a much more foundational and serious set of problems, namely the very nature of sociology itself as a historically-situated form of knowledge production. Sociology claims to know the world around it, but in Britain today much sociology seriously fails in this regard, because it operates with radically curtailed understandings of the long-term historical forces which made the social conditions it purports to analyse. A sophisticated understanding of the contemporary world is made possible only by an equally sophisticated understanding of very long-term historical processes, precisely the sort of vision that mainstream British sociology has lacked for at least the last two decades. This paper identifies the reasons for the development of this situation and the consequences it has for the nature of sociology's knowledge production, for its self-understanding, for its claims to comprehend the contemporary world, and for its apparent social "usefulness". A markedly more selfaware and historically-sensitive sociology is proposed as the answer to the pressing question of what aspects of sociology should be defended in the turbulent context of British higher education today.

Keywords: Giddens; history; historical sociology; late modernity; modernity; presentism; social theory; sociology

DOI: 10.14712/23363525.2015.3

Uznáváme jen jednu vědu, a to vědu historickou.

Karel Marx

Nedostatek znalostí dějin z nás dělá zajatce naší současnosti.

Gustave Flaubert

Úvod: Diagnóza některých problémů

„Ze všech společenských věd lze právě sociologii označit za disciplínu vykazující nejsilnější tendence zaměřovat introspektivní pozornost k vlastním (vnímaným) nedostatkům“ [*Savage 2010: 659*]. V posledních letech se na britskou sociologii ze všech stran valí

* Poprvé publikováno v roce 2014 jako What is Worth Defending in Sociology Today? Presentism, Historical Vision and the Uses of Sociology v časopise *Cultural Sociology* 8 (1): 99–118.

** Professor David Inglis, University of Exeter, Amory Building, Rennes Drive, Exeter EX4 4RJ United Kingdom. E-mail: D.Inglis@exeter.ac.uk.

kritika, že trpí celou řadou neduhů. Například jí chybí kvantitativní metodologická expertíza [Payne 2004; Erikson 2005], je fascinovaná povrchními „kulturními studii“ všeho druhu [Turner – Rojek 2000], stala se „vývozcem expertízy“, neboť poskytuje odborníky marginálním oborům, jako je například studium managementu, a tím hrozí nebezpečí, že ztratí vlastní výraznou identitu [Holmwood 2010]. Také se zabývá empiricky nepodloženou „sociální teorií“ [Halsey 2004; Goldthorpe 2000; Abel – Reyniers 2000], a proto je nejvyšší čas udělat radikální metodologický převrat. Měla by se odpoutat od starších témat zabývajících se kauzálností a zaměřit se spíše na soudobější problematiku, věnující pozornost jevům nacházejícím se na „povrchové úrovni“ [Osborne 2008].

Navzdory veškerým debatám a nespornému přínosu v oblasti sebeuvědomování, žádná z těchto kritických výtek se dostatečně nevěnuje mnohem základnějšímu a důležitějšímu souboru problémů, tedy tomu, co je samou podstatou sociologie, co ji dělá historicky oprávněnou tvůrkyní znalostí. Sociologie tvrdí, že rozumí světu, který ji obklopuje, jenže v Británii v tomto směru dnes vykazuje vážné nedostatky, neboť pracuje s výrazně omezeným chápáním historických vlivů, jež tvořily základ společenských podmínek, které se snaží analyzovat. Sofistikované chápání současného světa je podmíněno stejně sofistikovaným chápáním dlouhodobých historických procesů, a to nejen za posledních pět set let od takzvaného „úsvitu modernity“, ale dokonce po dlouhá tisíciletí, a to nejenom na Západě, ale i po celé planetě. Bez uvědomění si rozsáhlých složitostí lidské historie, což by mělo tvořit základ této vědy, není sociologie schopna dělat nic jiného než donekonečna ve svých konceptech a tezích opakovat vlastní chápání sociálního pořádku, v němž je pevně zakotvena [Gouldner 1970]. Hrozí tak nebezpečí, že se současný společenský řád bude trvale odrážet právě a jenom v sociologii a právě a jenom jejím prostřednictvím, zatímco nikdy nedojde k jeho zevrubnému průzkumu.

Důsledné uvědomění si historické complexity mýty rozháání, slabé historické povědomí je naopak vytváří. Hlavní proud v oboru britské sociologie předvádí dnes jen velmi slabý náznak historického uvědomění. V posledních zhruba dvou desetiletích lze jen velmi těžko vystopovat známky jakýchkoliv znalostí dlouhodobých historických procesů, jimž by se dostalo systematického začlenění do odborných analýz. Místo seriózní historické vědy, která by měla tvořit základ a oporu sociologickému náhledu, překypuje dnešní sociologie prezentismem. Prezentismus přitom věnuje pozornost bezprostředním a nikterak pozoruhodným každodenním událostem a jevům probíhajícím přímo v současnosti, a proto si vytvořil i speciální druh analýzy.¹ Systematická snaha pochopit diskutabilní rysy dlouhodobé historické dynamiky už v britské sociologii prakticky neexistuje, což je patrné zvláště při srovnání s daleko fundovanějšími debatami v poválečném období, jež trvaly zhruba do poloviny osmdesátých let [srov. Abrams 1982; Hall 1989].

Přestože současná empirická sociologie operuje s celou řadou periodizujících konceptů, jako je riziková společnost, globalizace, pozdní modernita, tekutá modernita, síťová společnost, jež by měly napovídat, že v oboru vládne silné historické uvědomění, ve skutečnosti však takovéto koncepty umožňují, ba dokonce vnucují legitimní opouštění seriózního studia historických procesů. Předem už totiž nabízejí výklad

¹ Prezentismus je „násilné převádění konceptů a teorií, silně prolnutých s normativním hodnocením a zkušenostmi vzniknuvšími v určitém okamžiku na určitém místě, na jiné sféry působnosti. To narušuje ontologickou integritu zkoumaného a zakrývá sebeklamné potvrzování podstrkaných ideologií, jež řídí kognitivní zájmy řešitelů výzkumu“ [Bryant 2000: 511].

komplexních historických vlivů v jednoduchém polotovaru, který většinou sociologů brání dospět k opravdovému pochopení spletité složitosti dlouhodobých historických vlivů a podmínek.

Propracované historické povědomí, jaké se dnes prakticky v hlavním proudu britské sociologie nevyskytuje, klade naléhavé otázky ohledně intelektuální solidnosti tohoto oboru tak, jak v současnosti existuje a jak je koncipován a organizován. V nejnovějším vládním průzkumu *Research Assessment Exercise* [2008] byly jen zřídka uváděny fakulty zaměřující se na historickou sociologii nebo sociologii zabývající se studiem dlouhodobých historických procesů. To se přirozeně odráží i v publikacích za posledních patnáct let ve srovnání s množstvím jiných publikovaných článků v hlavních odborných sbornících. Neobyčejně málo historicky orientovaných publikací vyšlo například v *Sociology*, nejvýznamnějším časopise Britské sociologické společnosti, zaměřeném převážně na kvalitativní analýzu současných sociokulturních podmínek [Payne 2004].² Totéž se dá říci i o *Sociological Research Online*. V *The British Journal of Sociology* se dají najít příklady o něco lépe historicky fundovaných průzkumů, jenže obvykle se týkají pouze specifických témat, například debat o sekularizaci; to si však přímo žádá náčrt historického vývoje. Současná debata ale probíhá výhradně v rámci „modernity“ a nebere v úvahu období „před modernitou“ [srov. např. Bruce 1997]. Stránky *The Sociological Review* obsahují řadu zajímavých diskusí o historii samotného oboru sociologie, leč jen zlomek tolik žádoucí analýzy historické dynamiky v perspektivě dlouhodobého vývoje.³

Přirozeně že existují jednotliví badatelé, kteří pracují s rozsáhlými historickými vize-mi. Například Walter Garry Runciman, žijící a působící v Cambridge, věnoval posledních čtyřicet let skutečně zajímavému teoretickému a historickému výzkumu [Runciman 1995, 2004, 2009]. O Runcimanovi nicméně nelze tvrdit, že je reprezentantem britské sociologie v širším slova smyslu, neboť jeho práce ovlivňuje téměř výlučně pouze akademickou obec, jež se podstatně odlišuje od odborníků, kteří se účastní výročních konferencí Britské sociologické společnosti. Pravda, tu a tam se v hlavních britských sbornících objeví historicky orientovaný výzkum inspirovaný pracemi Norberta Eliase, v takovém případě to bývá nejvýraznější příklad historické sociologie.⁴ Jenomže články tohoto druhu většinou píše autoři, kteří nepocházejí ze Spojeného království. Také v nich se však odráží dluh, který eliasovská sociologie pociťuje vůči širším sociologickým proudům, protože cílí především na modernitu a v podstatě si nevšimá starších předmoderních společenských formací. Ovšem jedná se pouze o variaci toho, co zaplňuje stránky publikací, pokoušejících se o novou definici konceptu modernita, ale nikdy nedokáže systematicky vyrukovat proti současnému obecně přijímanému názoru, že sociologie má být především vědou o modernitě a že zájem o předmoderní formace by měl být až druhotný, ne-li dokonce irelevantní pro badatele v tomto oboru [Wood 1999].⁵

Je třeba dodat, že nová móda zabývající se globalizací vyvolala v britské sociologii náhlý zájem o historické procesy, jež pro rozvinutou globalizaci a globálnost [srov. např.

² Vzácná výjimka je Vanderstreaten [2006].

³ Viz např. nedávné zvláštní vydání vyprávěné historie sociologie v Británii [Osborne et al. 2008].

⁴ Viz např. van Krieken [1999] a Dunne [2009]. Zájem britských sociologů o eliasovskou historickou sociologii je dlužen zejména propagačnímu úsilí Stephena Mennella, dlouholetému profesoru na University College v Dublinu.

⁵ Příklady těchto výzkumů lze najít u Scotta [1997] či Mouzelise [1999].

Walby 2003] vytvořily podmínky. Bohužel se většinou jedná o pohled prezentismu, a to proto, že čerpá z analýz historicky zcela neuspokojivých, které prosazuje několik předních sociálních teoretiků. Právě tyto analýzy hodlám podrobit kritice v tomto esaji.

Možná padne námitka, že v britské sociologii existuje více historicky zaměřených studií, jenže ty vycházejí pouze v úzce specializovaných publikacích, například v *Journal of Historical Sociology* či v *Comparative Studies in Society and History*. Těto námitce lze čelit dvěma způsoby. Zaprvé většina autorů publikujících ve zmíněných časopisech nepřednáší na univerzitách Spojeného království.⁶ Zadruhé, jak dále uvidíme, nejde o vedlejší obor nazvaný historická sociologie, k němuž se vztahuje moje kritika, když tvrdím, že britská sociologie postrádá historicky orientované myšlení. Jak už je známo ze sedmdesátých let minulého století, historická sociologie se stala zvláštní a dosti úzkou specializací operující se sociologickými koncepty a postupy, které jí kupříkladu umožňují analyzovat určitý sociální kontext v průběhu určitého časového úseku, dejme tomu Provence na začátku roku 1600 apod. [Calhoun 1996, 1998].

Nedostatky, které zde zdůrazňuji, se netýkají historické sociologie jako specifického podoboru – ačkoliv i tady existují problémy – ale spíše historicky orientované sociologie, která by se měla co nejmíc zaměřovat na složitosti, jako je historie lidstva, tak na komplexní metody, jak tuto historii vnímat. Lidská historie se přeci vyznačuje zejména dlouhodobými procesy, jež probíhaly v rámci tisíciletí, ne jenom od jakéhosi 16. století, a to ve všech částech světa, nejen na tzv. Západě. Příkladem může být, že vývoj v západní Evropě po roce 1492 přetrvává jako tradiční předmět sociologických studií už od času klasických sociologů [Bendix 1967]. Historicky orientovanou sociologii, jakou já mám na mysli, je možno najít například v pracích W. G. Runcimana [1989, 2004, 2009], Jacka Goodyho [1996, 2004, 2007, 2009] a Michaela Manna [1986, 1993]. Ironické na tom je, že všichni tito autoři jsou britského původu, ale jejich práce zdaleka nemají na hlavní proud sociologického bádání takový vliv jako dnes oslavované publikace Giddensovy, Beckovy a Baumanovy [Outhwaite 2009]⁷. Pokud jde o publikování ve výše jmenovaných hlavních sociologických sbornících za posledních patnáct let, tu a tam se dá nalézt článek věnovaný analýze těchto děl [např. Ingham 1999; Jacoby 2004]. Avšak pokud jejich výzkum stěžejní prameny zmiňují, pak obvykle jen jako knižní recenzi, nikoli jako referenční pramen pro následné odborné studie. To lze pokládat za výmluvný důkaz jisté intelektuální marginalizace [srov. Goody – Runciman 2010].

Podobně nápadný je mizivý počet odkazů na neobyčejně důkladné a ambiciózní analýzy dlouhodobých historických procesů, vypracované izraelským sociologem Shmuelem N. Eisenstadtem [2003] a mezinárodní školou civilizační analýzy [Arnason 2003], přičemž právě ony představují nejvýznamnější vývoj v makrosociologii za posledních čtyřicet let. Přestože se tyto práce velmi zasloužily o proměnu konvenčnějších sociologických definic termínu modernita – co to vlastně je či jak se vyvinula z dřívějších typů sociálního uspořádání – málokdy o nich padne zmínka v hlavních britských odborných sociologických publikacích [Inglis 2010a].

⁶ Časopis *Journal of Historical Sociology*, který o sobě tvrdí, že je výrazně mezioborový, přitahuje roztočnou směs badatelů. Naopak *Comparative Studies in Society and History* se přinejmenším v posledních letech přiklání zejména k antropologii.

⁷ Takovéto publikace pocházejí skoro vždy z per mužů, neboť vrcholná sociální teorie je „mužskou záležitostí“ [Outhwaite 2009].

Dnešní doba se ale nezdá být tou správnou chvílí, kdy by se sociologie měla znovu pouštět do rozvěklé a dlouhodobé debaty, do „pitvání vlastních nedostatků“ [Savage 2010: 659], jež i vzhledem k tomu, že vstupuje v platnost nový systém financování anglických univerzit, který přinese výrazné změny, ale nezabrání snižování počtu studentů ochotných studovat sociologii, i to přidělová vrásky na čele. Možná by stálo za to přesunout sociologii do „užitečných“ vědních oborů, jež jsou systematicky po ruce potřebám vlády, podnikatelů a dalších možných odběratelů [Johnson 2004]. Nepochybně k tomu jednou dojde už jenom kvůli elementárnímu přežití v nepřátelském prostředí. Samozřejmě takové přizpůsobení ještě zhorší výše zmiňované trendy, o nichž se bude dále hovořit, protože to bude znamenat, že ještě větší důraz se bude klást na výzkum zabývající se pragmatickými cíli v současnosti. Hrozí nebezpečí, že sociologie přestane být nazírána jako integrální část sociální kritiky a jako důležitá hnací síla, která je schopna kultivovat v jakémkoliv společenském systému reflexivní uvědomování si sebe sama, a to zevnitř i zvenčí, a věnovat pozornost typu daného systému, jeho minulosti a budoucím možným podobám.

Tvrdím, že něco takového je možné jen tehdy, převládá-li v sociologii silné historické uvědomění. Je-li historické uvědomění slabé, jako je tomu v dnešní Británii, způsob nahlížení společnosti na sebe samu nic nezpochybňuje, naopak nekriticky utvrzuje. Sociologie se v letech Blairovy vlády stala podivnou směsicí jakýchsi autonomních i heteronomních shluků, oscilujících mezi čistě akademickými a přímo vládou diktovanými směrnicemi [Holmwood 2010; Bourdieu 1998]. Sociologie se během Cameronova premiérství bude určitě ještě více uchýlovat k heteronomnímu pólu. Jestliže britská sociologie vzala na sebe za Blaira silně prezentistickou podobu, hrozí reálné nebezpečí, že za Camerona bude její pád dokončen bez možnosti nápravy. Jestliže je diagnóza, že britská sociologie už nyní vykazuje silný prezentismus, dobře načasovaná, avšak krajně nepříjemná a nepolitická, zejména vzhledem k současnému klíčovému okamžiku, protože klade zcela základní otázky „co vlastně sociologie je, kudy a kam se ubírá“, musíme položit tento zásadní dotaz zcela jednoduše: co by stálo za to být ochraňováno v oboru, který je nyní ve skutečnosti hluboce ukotven v historické ignoranci, z čehož plyne, že jistojistě bude propagovat to, čemu se nedá říkat jinak než dokonale povrchní způsob myšlení o životě lidstva v minulosti, současnosti i budoucnosti. Přesto sociologii, která staví na základech bohatých a komplexních historických vizí, cenu zachraňovat má, protože umí přispět k přehodnocování zdánlivě nevyvratitelných pojmů a kategorií nejenom v akademických, ale i v ostatních sociálních sférách. Právě kvůli takovéto sociologii je třeba v této době celý obor bránit. To bych chtěl dokázat v následujících kapitolách.

Sklony k prezentismu

Současná britská sociologie připomíná v mnoha směrech zchudlou příbuznou daleko brilantnějších předků, zvláště v ohledu historické informovanosti. Navzdory jistým intelektuálním omezením, nevyhnutelným v jejich době, vize otců-zakladatelů Marxe a Webera se rozpínaly do dálky i do šířky a pokrývaly obrovské oblasti lidské existence [Roth – Schluchter 1984]. Ve srovnání s těmito panoramatickými pohledy, minulost v dnešní Británii v pojetí praktikantů působících v hlavním sociologickém proudu vypadá jako území docela cizí a vzdálené.

Proto, aby mohli umístit do kontextu sebe i předměty své analýzy, se britští sociologové nezadržitelně ubírají cestou naprosto plytkých popisů současných společenských poměrů a historických procesů, které je měly údajně vytvořit. Vede je kádr elitních odborníků, takzvaní „sociální teoretici“. Jsou považováni za hlavní teoretiky současnosti, mocné a vlivné intelektuální podnikatele, kterým obor jako celek (nebo aspoň většina jeho odvětví) udělil právo poskytovat vysvětlení a znalosti jak o současné společnosti, tak o historii v širším slova smyslu [Therborn 2000].

Kombinace obecného teoretizování a určování diagnózy sociální dynamiky byla výrazným rysem britské sociologie už od průkopnických dob Karla Mannheima, jenž se specializoval na období těsně po válce [Turner 2006]. Tato tendence se však výrazně zrychlila někdy v polovině osmdesátých let. Práce dnešních „hlavních teoretiků“ vnucují čtenářům, aby si zapamatovali spoustu frází; to vytváří dojem empiričtější orientovaných badatelů upřednostňujících slepeniny historizace a periodizace, hodící se k tématu, na němž zrovna pracují. Empirický výzkum tak bývá správně zasazen v čase a dostane se mu i teoretického náteru, což poslouží jako mocný legitimizující mechanismus v oblasti bádání, kde je zvykem podpořit vlastní práci symbolickým propojením s velikány považovanými za nejvýznamnější intelektuály dnešní doby [Bourdieu 1992].

Outhwaite [2009] tvrdí, že britská sociologie si ve srovnání s jinými národy prosazujícími sociologii obzvlášť libuje v procesech kanonizace. Outhwaite v tomto kontextu jmenuje Anthonyho Giddense, Pierra Bourdieua, Ulricha Becka a Zygmunta Baumana. K těmto velikánům se svatozáří by měl být přiřazen i Manuel Castells, částečně pak Bruno Latour, a to zvláště teď, když se dříve etablovaná pověst Bourdieua začíná mírně otrásat. Náhradník Latour se brzy stane pro britskou sociologii nejoblíbenějším Francouzem.

Práce těchto zasloužilých badatelů má určitě svou hodnotu. Například teorie struktury, rozvíjená Giddensem a Bourdieuem, může být považována za důležitý intelektuální posun a trvalý přínos pro obecnou sociologickou teorii v globálním měřítku oboru [Schatzki 1997]. Jenomže tu máme jistý problém. Tento typ teoretiků, právě ti nejúspěšnější a nejoslavovanější intelektuální podnikatelé své doby, trpí vážnou slabinou (přínejmenším vystupují problematičky), když se snaží vysvětlit historické procesy, jež stály podle jejich názoru u vzniku současné společenské situace a označují je vlastní terminologií: tekutá modernita, pozdní moderní reflexivita, riziková či kosmopolitní společnost apod. Je to tím, že historický výklad se takto dostává do podružného postavení ve srovnání s výkladem údajných podmínek a okolností existujících tady a teď.⁸ Vzhledem k tomu, že právě tento přístup se naši byznysmeni snaží prodat na sociologickém trhu, v konečném výsledku bude veškerá historická komplexnost silně zkreslená. Historické nuance jsou obětovány přímočarému popisu, který chtěl nechtě vede do už předem stanovené situace v současnosti. Toto se pak Outhwaite snaží prosadit jako originální přístup, jímž lze pochopit současnou situaci, a dovoluje si propagovat symbolické ovládní metod, s kterými by sociologové při studiu minulých i současných sociálních podmínek měli pracovat.

Takto dějiny, třebaže už jenom Západu, kde vládne nedostatek teoretického porozumění, o zbytku světa ani nemluvě, bývají násilně vkládány do Prokrustova lože popisů, jimiž

⁸ Vzhledem k tomu, že Bourdieu, jak ve svém intelektuálním životopisu, tak díky metodám francouzského vědeckého bádání, neprojevil zájem o dělení teoretických postupů na úseky, jak si v tom libují ostatní zde jmenovaní, může být těchto obvinění víceméně zproštěn [srov. Santoro 2011].

se vysvětluje všechno, co se stalo předtím, jako nevyhnutelná cesta vedoucí k situaci, která je právě teď. Historie se stane prehistorií rizikové společnosti, kosmopolitní společnosti, sítově propojené společnosti, tekuté a pozdní modernity a tak dále. Ještě problematičtější bývá, když je historická komplexnost obětována na oltáři schematické periodizace, celkově zkrocené rigidními dichotomiemi. Například nelze mít pozdní, později datovanou, tekutou a sekundární modernitu (a další) bez silně překroucené modernity, s níž se toto všechno musí srovnávat. Ale ani modernitě není dovoleno, aby existovala sama o sobě bez ještě hůře zpotvořené předmodernity.

Podobné dichotomizující tendence přirozeně existovaly v sociologickém myšlení od samého začátku [Bendix 1967]. Schematizace a periodizace nutně nemusí být negativní jev. Naopak, mohou tvořit endemickou součást lidského myšlení a citění, protože dovolují žijícím vcítit se to těch, kteří naživu už nejsou, a svou představivostí vizualizovat i budoucnost těch, co na své zrození teprve čekají. Údajně to jsou nástroje sociologie, jimiž se nelze vyhnout, má-li tato věda dávat smysl jak pro sociální situace, jimiž se zabývá, tak pro vlastní historický vývoj. Asi by nešlo definitivně zakázat termín modernita spolu se spoustou konotací, jimiž je zatěžkán [Wood 1999], a to už jen proto, že se v dnešním společenském povědomí pevně usídlil, což sociologie musí do jisté míry brát v úvahu (avšak ne bez výjimky, jak se pokusím vysvětlit níže). Jenže jakmile určité obecné, ustálené kategorizace, třeba dyáda předmodernita/modernita, zkamení a přijmou podobu nesporných jistot, přestane se na ně nahlížet jako na užitečné heuristické pomůcky a většina lidí v určitém intelektuálním prostoru pak s nimi zachází jako s něčím „opravdovým“, což následně mívá mnoho nepřijemných důsledků.

Vzhledem k tomu, že se metodologie sociologie vyvíjela po dlouhou dobu [Albrow 1990], není překvapivé, že se studenti na povinných přednáškách dozvídají klasické teorie, že již klasičtí sociologové studovali onu nedávno objevenou modernitu, vždyť to byla v podstatě právě modernita, která položila základy oboru sociologie [Outhwaite 2006]. Zároveň se zdůrazňuje, že základním analytickým procesem u (skoro) všech klasických sociologů, navzdory jejich různorodým názorům na jiné otázky, bylo obhájit vlastní názor, co si představují pod termínem modernita, ve srovnávání s tím, o čem si myslí, že byla předmodernita. Teoretické práce z 19. století přímo čiší podobnými úvahami. Můžeme začít idealistickou verzí Tönniesovou v *Gemeinschaft und Gesellschaft*, dále Durkheimem s jeho mechanickou a organickou solidaritou. Pak následuje řada evolučních modelů (například Spencer a jeho předmoderní evoluční myšlení, jež připravilo cestu moderní strukturální ztuhlosti a třídění), končí Marxovými rozmanitějšími přístupy (od feudalismu ke kapitalismu) a Maxem Weberem (od hodnotové racionálnosti k instrumentální racionálnosti) a dalšími [Sztompka 1993].

Dichotomie mezi tím, co je moderní a co je předmoderní v klasické teorii, překypují a dokazují sílu pocitu, postupujícího generacemi, posíleného výchovnými institucemi a sdíleného těmi, co by si jinak intelektuálně i politicky nerozuměli, že doba, ve které právě teď žijí, se něčím kvalitativně a radikálně liší od dob předchozích [Bendix 1967]. Po průkopnících 19. století sociologie 20. století zdělila zvláštní způsob uvědomování si času a zcela přehlédla, že to, co bylo vestavěno do oboru za účelem socializace studentů, se postupně měnilo v klasický kánon, čili typický způsob historického myšlení poplatný 19. století. Toto specifické propojení historie s epistemologií, jak to nazývá Sommers [1996], pak bylo následovně chybně označeno za jakýsi ahistorický soubor uspořádání, který se může používat kdykoliv

a kdekoliv. Takže „zamrzlé stopy“, pozůstatky po intelektuálech z 19. století, způsob, jakým si oni představovali minulost (a zajisté i budoucnost), jednoduše přesáhly i do sociologie století minulého, aniž by se nad tím někdo zvlášť pozastavoval [Wallerstein 1991].

Dokonce i v pozdních letech 20. století, poté co vznikl podobor historická sociologie, jemuž se podařilo rozmetat některé hodnotově i kontextuálně zatížené aspekty onoho klasického dědictví, zvláště prostřednictvím kritiky politicky tendenčních teorií modernizace z let šedesátých, navzdory tomu nadále přetrvává zjednodušené uplatňování klasického přístupu k tomu, co je tradice a co je modernita, především s ohledem na rozvojové procesy ve třetím světě. Zmíněná kritika se totiž pevně zakonzervovala v řadách specialistů, a to byla příčina, že se historická sociologie stala ještě izolovanější a přehlíženější hlavními sociologickými proudy, jak ve Spojených státech, tak ve Spojeném království (viz níže) [Calhoun 1996]. Dokonce i dnes se většina historicko-sociologické kritiky klasických teorií v hlavním proudu oboru potýká se vzájemnou hluchotou, protože historicky podmíněné názory klasických autorů nejenom dávno stačily proniknout do intelektuálního podvědomí sociologů na začátku jejich studia, ale i proto, že historicko-sociologické znalosti tohoto druhu bývají považovány za vysoce specializované, ne-li dokonce ezoterické, že se nepropůjčují k obecnému šíření mimo vymezenou akademickou půdu (oblast pouze pro povolání, na rozdíl od konzumace pro široké masy, vyjádřeno slovy Bourdieuvými) [srov. Steinmetz 2007].

Natolik vážnou situaci zhoršuje i fakt, že sociálně-teoretičtí intelektuální podnikatelé stále udržují ve svém koncepčním oběhu neužitečné, tedy špatně rozpoznatelné elementy klasického myšlení, přestože navenek prohlašují, že klasická sociologie je pro účely dnešní doby v podstatě nepoužitelná [viz Beck 2000]. Dichotomické tendence vesele pokračují, avšak tentokrát má být mezníkem situace, ve které prý žijeme dnes (zhruba od let sedmdesátých), oproti minulé fázi či fázím dotyčné modernity. Tady se ovšem dostáváme k trojkombinaci, reprodukuje se tu dichotomická supermetoda klasické sociologie. V klasickém přístupu se předpokládalo, že existuje něco, čemu se říká modernita, a mělo to být něco docela jiného, něco, co dříve neexistovalo. Jenže modernita, uznávaná i klasiky, se tu staví do protikladu k současným podmínkám (riziková společnost, kosmopolitní společnost, tekutá modernita, reflexivní modernita, propojená společnost atp.). Často jsou pranýřována zřejmá omezení klasické sociologie – dnes totiž žijeme s takovým druhem modernity, který se velmi liší od toho, s čím se setkávali klasikové. Nicméně zároveň se používají dichotomizující podněty a úvahy o této moderní jedinečnosti, které jako by pocházely z pera klasiků. Vyvolává se tu trojice předmoderní (vysoká) modernita / pozdní (nebo post-) modernita a jedním dechem jsou kritizovány, ba přímo zatracovány předchozí klasické formy, od nichž je právě tato trojice odvozena. Copak to není ironie?

Giddensovy [1982, 1990] úvahy na téma radikální diskontinuity mezi předmodernitou a modernitou, a specifických rysů pozdní modernity (hyperreflexivnost, hyperindividuálnost atd.), patří k zajímavějším příkladům tohoto druhu myšlení. Zajímavé je i sledovat, jak do jeho intelektuálního vývoje postupně vstupuje historická spletitost, a jak se v jeho publikacích mísí historiografické podrobnosti. Měl pověst, že je teoreticky orientovaným historickým sociologem. V pozdějším období své kariéry souhlasil s teoretiky, jako je Marx (citováno výše) a Philip Abrams [1982], kteří považují sociologii a historiografii za blízké příbuzné: „jednoduše řečeno, ani logické, ani metodologické rozdíly mezi společenskými vědami a historií nebyly nikdy uspokojivě formulovány“,

takže teorie strukturace měla za úkol sjednotit různé směry společenských věd, včetně sociologie a historie [Giddens 1979: 230].

Avšak relativně pozorná historická vysvětlení v Giddensově pracích publikovaných v pozdějším období historické sociologie [Giddens 1981, 1985] byla postupně odkládána spolu s tím, jak se rozšiřovalo jeho vědecké i méně vědecké posluchačstvo, tudíž díla hlavním sociologickým proudem nejcitovanější [např. 1900, 1991, 1992] jsou ta nejabstraktnější. Někteří kritici je nazývají vyprázdněnými, protože je považují za schematizující a periodizující, zabalené do snadno přístupného obalu. Jeho dřívějším textům, které bývaly čtením mnohem náročnějším, oplývajícími podstatnými historickými detaily, jsou velmi vzdálené. Giddens tady obětoval spoustu historické nuance a empirické důkladnosti, obsažené v jeho předcházejících pracích, kde platil za určitý typ *longue durée* historického sociologa (úzký tržní profil, jak tomu říká Bourdieu), aby se z něho vyklubal akademický miláček davů a hojně citovaný sociálně-teoretický podnikatel (masová výroba). Sociologie tímto bohužel o hodně přišla. Výtka nemíří přímo proti Giddensovi a dalším s podobnou kariérou trajektorií, spíše chci poukázat na všelijaká lákadla a třpytivé ceny, jimiž se některé akademické obory podbízejí ctižádostivým badatelům. To se týká i britské sociologie, přinejmenším od konce osmdesátých let. Snaží se odměnit ty, kdo jsou ochotni přetvořit se v intelektuální podnikatele. Ti, kteří tuto roli dokážou zvládnout úspěšně, získají značný prospěch a v neposlední řadě i následovatele, jež považují jejich historicky zjednodušující analýzy za neproblematické, většinou věrohodné, ba dokonce za vysoce přesvědčivé. Kritici se mohou přít o podrobnosti jeho analýz, dokonce i o jejich podstatu, ale co se nikdy nekritizuje, jsou Giddensovy historické teze, sdílené a přijímané napříč celým oborem, na něž navazují a které rozpracovávají Bauman, Beck a další [Clegg 1992].

Když rekonstruuje kritické přijetí *Důsledků modernity* [2010 (1999)], zjišťujeme, že se vyskytla řada připomínek k dílčím podrobnostem analýzy, stěsnání času a prostoru, rozpínání společenských vztahů, povaze důvěry v abstraktních systémech apod., ale jen málokdo [např. Alexander 1996] vytkl Giddensovi naprosto neopodstatněný princip, z něhož při své analýze vychází. On totiž předpokládá, že existuje hluboká propast mezi sociálními systémy předmoderními a moderními. Tak široce zobecňující tvrzení by se mohlo prominout někomu, jako byl Tönnies, který psal více než před sto lety, avšak historicky orientovaným vědcům, jako je Goody [2004, 2007] a Arnason [2003] spolu s řadou dalších antropologů to připadá jako nejkřiklavější dogma, produkované společenskými vědci 19. století. Jenomže vysoce kontroverzní názor, že existuje široký předěl mezi tím, co je předmoderní, a tím, co je moderní, je víceméně přehlížený nejen proto, že přetrvává jako součást oborové *doxy*, zděděné po klasikách, ale i proto, že vyhovuje současným sociologům; dává jim totiž pocit, že jejich specifické téma – modernita – je opravdu neobyčejně významné a historicky jedinečné. Opačný názor, že to, co bylo konceptuálně vymyšleno jako modernita, není vlastně nic mimořádného, pokud se to bere jako součást dlouhodobých historických procesů, by určitě bylo přijato velmi vlažně, anebo by bylo úplně ignorováno, protože kdyby to bylo uznáno. Stalo by se to nositelem potenciálně kognitivního nesouladu, a snížilo by to tak hodnotu modernity jako objekt zkoumání, tedy činnosti, která sociologii přísluší [Inglis 2010b].

Kdyby se britské sociologické bádání orientovalo a organizovalo jiným než současným směrem, potom by Giddensovy spisy, jako jsou *Contemporary Critique of Historical Materialism* [1981] a *The Nation-State and Violence* [1985], byly hojně citovány, protože je lze považovat za seriózní pokusy, jak promýšlet důležitá témata týkající se dlouhodobé

historické dynamiky. Namísto toho, často povrchní tvrzení v *Důsledcích modernity, Modernity and Self-Identity* [1991] a *Proměně intimity: sexualitě, lásce a erotice v moderních společnostech* [2012 (1992)] se těší v britské sociologii největšímu ohlasu. Snížená sofistikovanost výroby velmi úzce navazuje na měnící se normy vědecké konzumace. Současná organizace britského oboru sociologie a řada tezí, s nimiž vystupuje, vytvořily podmínky, za nichž si ti, kteří jsou považováni za významné intelektuály dnešní doby, v dlouhodobé reputaci nesporně uškodí. Vytvářejí totiž – a očekává se od nich, že budou vytvářet – díla pochybné intelektuální kvality, něco, nač se budou příští generace nejspíš dívat s despektem, avšak dnes tyto výtvořiny nesporně mají krátkodobou prezentistickou hodnotu.

Co se asi mohlo přihodit historické sociologii?

Jak mohlo dojít k takové situaci, se dá lépe objasnit, pokud se podíváme na podobor historická sociologie v Británii za posledních třicet let. Určité Giddensovy práce z raného období jeho kariéry byly zčásti směřovány přímo pro tento podobor, který se projevoval nejvýrazněji v letech sedmdesátých a v raných osmdesátých. Jenže v současnosti prakticky přestal existovat.

S použitím Bourdieuových teoreticko-analytických konceptů Steinmetz [2007] identifikuje vnější i vnitřní faktory, které se obecně vztahují k akademickým disciplínám z hlediska toho, zda podporují, nebo naopak zpomalují historicky zaměřená sociologická studia a určují, zda tato studia na sebe přijmou či nepřijmou institucionální podobu a stanou se či nestanou samostatným podoborem zvaným historická sociologie.

Prvním vnitřním faktorem, kterému tu věnuji pozornost, je existence či neexistence idejí v širším sociologickém oboru, podporující historický přístup ke společenským tématům. Steinmetz jako příklad užívá německou a americkou sociologii v průběhu dvacátého století. Zatímco sociologie ve Výmarské republice se těmito tématy silně zabývala, americká nikoliv. V období 1900–1960 převažovali v americké sociologii ekonomové, historici nebyli bráni v potaz, a tudíž abstraktní ekonomický prezentismus převládal nad metodami analýzy, uvádějícími jevy do historických souvislostí.

Dalším vnitřním faktorem je marxismus, zvláště jeho klasický typ, jenž sloužil jako korpus idejí, z něhož mohli historicky zaměřeni sociologové buď čerpat, anebo jej naopak zavrhnout. Steinmetz poukazuje na to, že existence marxismu a práce s ním spojené mají dvě strany mince. V určitém kontextu může historický přístup v sociologii podporovat, jindy zase tlumit podle toho, jestli historická sociologie začne být nazírána jako příliš marxistická v celkově antimarxisticky zaměřeném kontextu. Přitažlivost, anebo naopak odpor k marxismu záleží i na mimoakademických faktorech, hlavně na tom, co se právě děje v oblasti politiky té které země.

Například přijetí marxistických metod analýzy rebelující mladou generací v dobách války ve Vietnamu položilo v sedmdesátých letech základy historické sociologie ve Spojených státech amerických. Ventilovala se tu politická nespokojenost s americkým státním a ekonomickým aparátem, mladí intelektuálové odmítli to, co se považovalo za ideologickou obhajobu *statu quo* na akademické půdě, tedy teorii strukturálního funkcionalismu a teorii modernizace [Calhoun 1996]. Debata pro a proti historicky orientovanému marxismu byla typická pro zlatý věk americké historické sociologie v sedmdesátých a na počátku osmdesátých let a vedla až k takovým milníkům, jako jsou texty Skocpolové [1979] a Tillyho [1978].

Třetím vnitřním faktorem zdůrazňovaným Steinmetzem je to, jak se relativně otevřeně, či naopak uzavřeně chová hlavní proud vědního oboru k historicky orientované sociologii v tom kterém období. Například po druhé světové válce v Německu americky podporovaný empiricismus a pozitivismus téměř dokonale vytěsnil historicky orientované studie. Přitom ve Spojených státech i ve Spojeném království v sedmdesátých letech naopak vládla mnohem uvolněnější atmosféra. V té době byl vliv marxismu v Británii už hodně silný, a to obor svým způsobem uvolnilo a otevřelo cestu větším inovacím než v letech šedesátých. V přehledu o britských příspěvcích v oboru historické sociologie od konce 1980 si Hall [1989] dovoluje tvrdit, že tato oblast se už patnáct let těší dobrému zdraví, přispívají k tomu i mezinárodně citované články od přesvědčených marxistů, jako byl Perry Anderson [1974], až po badatele jako Runciman [1989] a Mann [1986], jenž si liboval v příliš deterministických marxistických výkladech dlouhodobých historických procesů. Hallův popis z 1989 budí dojem, že historicky orientovaná sociologie britského typu bude velkým přínosem nejenom tam, kde už byla institučně pevně zakotvena, zejména v USA, vystupující jako zvláštní podobor historická sociologie, ale že ovlivní obor i jako celek. K tomu však už bohužel nedošlo.

Čtvrtým faktorem, na nějž Steinmetz poukazuje, je obecná strukturace oboru v určitých časových úsecích, které se navzájem přesahují. Síla vlivu historicky orientované sociologie na širší sociologický obor záleží zvláště na tom, jakou pozici zaujímá vzhledem k typu dosaženého kapitálu a jak vysokou má hodnotu. To má co do činění s výhodami i nebezpečím institucionálního zapojení. Navzdory jejich kolektivním chybám většina klasických autorů „dobře chápala úzké vztahy mezi tím, co je ‚historické‘ a ‚sociální‘. Teprve po prudkém vzestupu pozitivistické vědy (v polovině 20. století) provázanost sociální a historické vědy začíná být problematická“ [Mandalios 2000: 389]. „Pozitivizace“ sociologie se zvláště výrazně projevila v USA a její dědictví má nadále silný vliv na současný hlavní proud sociologického bádání, jak dokazují tvrdě kvantitativní *American Sociological Review* a *The American Journal of Sociology* [Gartrell – Gartrell 2002]. Má-li historicky orientovaná sociologie v tomto kontextu přežít, musí se stát součástí běžného institucionálního akademického prostředí. V tomto směru jí pomohou postgraduální programy, cílené sborníky a monografie, konference specialistů, vyhrazené programové bloky na hlavních konferencích atd.

Takto historicky orientovaná sociologie si může dovolit informovat a přetvářet jiná odvětví sociologie hlavně revizí existujících teoretických postulátů, čímž se snáze promění v historickou sociologii, tvrdí Calhoun [1996, 1998], tedy v uznávaný a legitimní podobor s vlastním kodifikovaným korpusem referenčních bodů, textů a možností reprodukce, jako mohou být doktorská studia či udělování profesur v daném oboru. Jestliže proměnit se v instituci má patřit k nezbytné taktice přežití pro nově se objevivší intelektuální sestavu, jako byla ve Spojených státech amerických v letech sedmdesátých historicky orientovaná sociologie, je zároveň nutno počítat i s jejím pohlčením. Jakmile se tento nově vytvořený obor přemění v uznávaný podobor, hrozí mu riziko, že ztratí své intelektuální i politické ostří a stane jedním z mnoha odvětví „normální vědy“. Její potenciál potýkat se s obvyklým chronickým ahistoricismem v širším rozpětí společenských věd je nenávratně ztracen [Bryant 2000].

Calhoun [1996, 1998] tvrdí, že přední američtí historičtí sociologové odložili v polovině osmdesátých let debaty o marxismu a začali vyvíjet snahu vypadat před svými kolegy co nejsolidněji, zdůrazňující pozitivistické metody, podobně jako ostatní v hlavním sociologickém proudu. Koneckonců, jak komentuje Steinmetz [2007], zařazení se do onoho hlavního

proudu zajisté poskytuje několika dobře situovaným vědcům v nejbohatších a v nejnámějších akademických institucích relativní výhody intelektuální svobody. Tyto vědecké instituce si ekonomicky i symbolicky mohou dovolit vydržovat ve svých řadách badatele s vysokým intelektuálním kapitálem. Ti nejlepší se věnují historicky orientované sociologii buď v nějakém specifickém kontextu, nebo studiu změny na makroúrovni. Hrozí však nebezpečí, že v takovém prostředí historicky orientovaní sociologové začnou připomínat „luxusní zboží (...) sociologický ekvivalent kabelek Prada“ [Adams 2005: 30]. Privilegované podmínky určitě povedou k dobrým vědeckým výsledkům, jak dokazuje Mannovo působení na elitní University of California v Los Angeles nebo Runcimanových čtyřicet let v Cambridge. Jenže výzkum prováděný několika privilegovanými jedinci se nakonec dočká ocenění jen omezenou elitní skupinkou, která je nositelem patřičného kulturního kapitálu, jenž jí dovolí dekódovat význam výzkumu. Zároveň z toho vyplývá, že historicky orientovaná sociologie, zvláště druh *longue durée*, bude nazírána jako druh hry provozované pouze sociologickou aristokracií a na ni napojenou skupinou vybraných studentů. Taková hra může být zbývající částí oboru snadno ignorována, neboť právě zde se vyskytují ti, jimž se tohoto kapitálu nedostalo; příliš oně hře nevěří, ale ani o ni nemají zájem.

Kritici institucionalizace americké historické sociologie tedy mají něco, co mohou libovolně kritizovat, avšak ve Spojeném království nic takového není. Oblast historicky orientované sociologie, která v letech osmdesátých slibovala velký přínos pro disciplínu jako celek, jak píše Hall [1989], je dnes nenávratně pryč. Historicky orientovaná sociologie nebyla zahrnuta do historické sociologie. Zatímco American Sociological Association už má několik let zavedené sekce obsazované erudovanými badateli zabývajícími se historickými podněty, podobná britská organizace British Sociological Association až do roku 2012 neměla sekce žádné, a ta současná je mnohem menší než její americký protějšek. Zčásti za to může odliv mozků z Británie koncem osmdesátých let, jak dokazuje sám Hall, který našel daleko příznivější podmínky v Kanadě. Několik elitních univerzit tam prokázalo ochotu velmi slušně investovat do historicko-sociologického bádání. Americký příklad dobře ilustruje nebezpečí, které hrozí historicky orientované sociologii, jakmile se začlení do zavedeného prostředí v rámci historické sociologie. Avšak Británii se sklízet výhody takové institucionalizace nepovedlo, dokonce si ani nedokázala zachovat příznivý vliv historicky orientované sociologie na hlavní sociologický proud. Ukázalo se, že v průběhu devadesátých let si historické myšlení vůbec nenašlo cestu do britské sociologické praxe. Zčásti za to mohl vliv pozdní modernity a její důraz na tady a teď, typický pro postmoderní fantasmagorickou kulturu a její odvrhnutí historické, marxistické i liberální metanarrativnosti [Turner – Rojek 2000]. Mladší generace sociologů vyrostla v prostředí, kde docházelo k drastické proměně témat a odkazů, už dávno se vytratil zájem o řecké *hoplity* nebo o daňové systémy Otomanské říše, něco, co přirozeně patřilo do generace Weberovy i Eisenstadtovy, Runcimanovy, Mannovy a Goodyho. Mladší generace upřednostňovala témata já–sebe, identita a další koncepty prosazované postmodernisty a pozdními modernisty.

Snaha dělit do období

Během osmdesátých let minulého století vliv historicky orientované sociologie na obor jako celek poklesl a pokračovalo to i v letech devadesátých. Objevily se jiné nástroje

analýzy. Savage [2009] ve své poslední práci vyjmenovává dlouhodobě přetrvávající příčiny, proč jsou v britském sociologickém oboru dnes tak oblíbené okázalé a zároveň ploché periodizační dichotomie mezi ranější a pozdější modernitou. Savage shledává, že grandiózní periodizace převažuje především v dílech britských či v Británii usazených sociálních teoretiků a těch, jež jsou ovlivněni britskou sociologií. Američtí, francouzští a němečtí badatelé naopak prokazují zdůrazňování historických souvislostí spíše než jejich předěly. Tyto rozdílné přístupy odrážejí jak rozdílná akademická uspořádání v těchto zemích, tak i rozdílné intelektuální tradice. Jako příklad můžeme uvést dílo Karla Marxe, kde by se teoreticky shoda najít měla, ale ve skutečnosti jeho pojednání jsou naopak předmětem velmi rozdílných interpretací a metod. Když hledáme odpověď na otázku, proč je britská sociologická kultura tak odlišná, musíme si uvědomit, že vznikla o dost později než ve výše jmenovaných zemích a musela si dobýt uznání a postavení v akademickém světě za zcela jiných podmínek, než jakými prošly vznikající obory v jiných zemích [Halsey 2004; Platt 2000]. V padesátých a šedesátých letech se britská sociologie odlišovala od jiných, už pevněji etablovaných oborů, jako věda, jež se věnuje zejména studiu sociální změny a sebevědomě tvrdila, že se stará o to, co je nové, zatímco jiné obory (například antropologie), se podle ní věnovaly tomu, co je tradiční [Savage 2009: 223]. Takto sociologie využila svého dědictví a přivlastnila si z dřívějších dob pochybnou hegemonii v tom, čemu se říká modernita, bez ohledu na to, že to byl subjekt, jemuž se klasičtí autoři věnovali odedávna. Jejím soupeřem byl obor historického bádání, který se také mohl hlásit k tomu, že rozumí současným společenským podmínkám v Británii a v moderním světě obecně.

K Savageho výkladu bych chtěl dodat, že tenkrát sociální změna uvnitř modernity vystupovala jako středobod sociologie, zatímco jako hlavní teoretický bod zájmu zůstával popis přechodu od předmodernity k modernitě již z období klasické sociologie. Inovace z osmdesátých a devadesátých let spočívala v tom, že nově se vynořivší skupina sociálně teoretických intelektuálních podnikatelů se rozhodla aplikovat téma dělení do období těch druhých na empirické pole působnosti té první. Takový tah byl ostatně už dříve posvěcený autoritou amerického sociologa Daniela Bella [1973], který zavedl koncept periodizace, když psal o postindustriální společnosti.

Koncem osmdesátých let přicházely postmoderní prvky z Francie i z USA (zde je třeba poznamenat, že bývaly prosazovány spíše filozofy a literáty, jako je Lyotard než zprofesionalizovanými sociology), a od té doby jsou periodizační tendence v sociální teorii v plném proudu. Významné práce Lashe a Urryho [1987] o přechodu od organizovaného k dezorganizovanému kapitalismu jsou takovým příkladem širšího trendu (je nutné uznat, že Lashovo i Urryho dílo je historicky mnohem citlivější než produkty těch, o nichž ještě bude řeč později).

V devadesátých letech i později se u výše zmíněných autorů se čím dál tím častěji projevovala periodizace v empirických studiích všeho druhu, anebo se aspoň ritualisticky uváděla kvůli konvenčnímu požadavku připojit k datům i teorii. V Británii dnes takto pracuje většina odvětví. Také ta nejempiričtější činnost musí být tak či onak pevně připoutána k nabubřelému, epochálně stavěnému manýrizmu intelektuálních podnikatelů.

Takový systém se vzájemně doplňuje. Empiricky orientovaní badatelé na jedné straně vypracovávají studie zaměřené na to, aby potvrdzovali nebo kvalifikovali teze teoretiků, dychtivě řadících data do období, teoretici zase „zpracovávají koláže faktů na základě

všelijakých empirických studií, aby jimi podepřeli své výpovědi“ o tom, k jakým ohromným posunům došlo právě v nedávné době [Savage 2009: 226].⁹

Takže obor jde dál. Může a umí vytvářet dobrý výzkum plný zajímavých nápadů, ale jsou tu jisté hranice. Ty však nejsou a nemohou být rozpoznány, protože britské sociologii chybí historická citlivost a v jejím důsledku je tu i nedostatek historicky podmíněného způsobu uvažování. Přínos takových prací je trvale ohrožen nebezpečím, že bude znehodnocen historickým a historiografickým zjednodušením a zkreslením, karikaturami, kterým se při takovémto typu teoretizujícího uvažování nedá vyhnout. Calhoun [1996] směřuje svou kritiku k těm badatelům, kteří mají nedostatečné znalosti historické dynamičnosti, což má dalekosáhlé důsledky. Ti se totiž v národním kontextu, ale ještě více ve světové historii, omezují jen na to, co jim kdysi říkali klasičtí sociologové anebo co se naučili na střední škole. Při nedostatku systematické tvorby historického uvědomění na vysokoškolské úrovni i při postgraduálním studiu, zůstává sociologův smysl pro historii v nejlepším případě útržkovitý, v nejhorším případě plný omylů, neboť bude naivně opakovat dávno zavedené poučky o čase a prostoru, v němž žije, spolu s těmi, které převládají v tom kterém akademickém prostředí, v němž čistě náhodou působí [Somers 1995, 1996]. Jsou to hrozby, před kterými už více než před sto lety varoval Max Weber, jeden z nejkritičtějších historiografických klasiků. Taková varování jdou však stranou tam, kde jsou dichotomizující tendence klasických autorů přebírány dnešními teoretiky, a kde existují posluchači dychtící po jednoduchém uspořádání do časových úseků a po charakterizaci současnosti, do nichž by mohli vtěsnat i vlastní empirický výzkum.

Tím jsme se dostali do velmi ironické situace. To nejhorší z klasiků (jejich zjednodušující dichotomie) jsme si ponechali, přestali kritizovat časově a prostorově omezenou povahu jejich konceptualizace (taková kritika stále existuje, ale jen jako um historické sociologie) a odhodili jsme jejich nejdůležitější intelektuální přínos, tedy rozsáhlou znalost historie Západu už od nejranejšího období, spolu s historií dalších částí světa. Souhlasím, že dnes by bylo těžké najít někoho s tak širokým vzděláním a schopnostmi, jako byl Max Weber, už jen proto, že časem se velmi kvantitativně co do zpracovanosti zlepšila data z jistých historických období. Po Weberovi se objevilo množství materiálu, který jen čeká na zpracování [Liebersohn 1988]. Jenže v této době, kdy lidstvo má na dosah ruky takové množství zdrojů informací o minulosti, o jakých se klasickým autorům ani nesnilo, historická představitost většiny sociologů kromě několika výjimek, jako jsou Eisenstadt, Mann, Goody a Runciman, se stejně dramaticky odvrátila od rozsáhlých historických vizí svých předchůdců.

Jestliže Weber kdysi řekl, že divoch ví o svých pracovních nástrojích daleko víc než moderní člověk o tom, jak funguje tramvaj, kterou jezdí do práce, podobně se dá říct, že Weber a ostatní klasičtí autoři měli neskutečně mnohem širší znalosti o paletě rozličných forem života lidí v dlouhodobém časovém prostoru, než vykazují současní britští sociologové. Těm v tom překáží celá řada faktorů: výcvik v oboru, přizpůsobování se v průběhu studia podmínkám profesního prostředí, pak zvláštní britská sociologická posedlost myšlenkou, že dnešní společnost je naprosto unikátní, přílišné spoléhání se a naivní důvěra v soudobé teoretické řazení do období a tak dále. To všechno jim stojí v cestě, aby dosáhli tak vysoké myšlenkové úrovně, jakou se vyznačovali klasičtí autoři. Ti bývají na

⁹ Výjimkou je kvantitativní sociologie pěstovaná v Nuffield College v Oxfordu. Ta se silně kriticky vyjadřuje o širším proudu britské sociologie [srov. Halsey 2004; Goldthorpe 2000].

jedné straně uctívání jako stařešinové rodu, na druhé straně se s nimi zachází s nemalým pohrdáním. Na to jsou mistři hlavně sociálně-teoretičtí intelektuální podnikatelé, jejichž postavení je nutí tvrdit, že všechno, na co se dnes zaměřují oni, je naprosto unikátní, takže starší sociologické vize by rozhodně nebyly schopny obstát před žhavou originalitou dnešní společnosti. To je tvorba a myšlenkový proud oboru sociologie, jak jej známe dnes. Problémy, které tu vypočítávám, mají spíše systémovou povahu, nejde tu ani tolik o selhání určitých jednotlivců působících v oboru.

Závěr

*Kdo kontroluje minulost, kontroluje budoucnost;
kdo kontroluje přítomnost, kontroluje minulost.*
George Orwell, 1984

Orwell dobře chápal, že to, jak uvažujeme o sobě a o své budoucnosti, závisí na tom, jak si představujeme minulost. Jestliže minulost posuzujeme v rámci hegemonních idejí, odráží se to i na přítomnosti a na našich úsudcích. V tomto eseji jsem přednesl kritiku prezentismu silně zakotveného v současné britské sociologii, prezentismu vyjadřovaného a opakovaného „elitními teoretiky“, na něž spoléhá většina kolegů sociologů a očekává od nich historické myšlení. Jde o mnohem závažnější problém, než o běžné přestřelky probíhající mezi různými odvětvími oboru, míněno například myšlení kvantitativní a kvalitativní. Řada epistemologických problémů vyvstala, jak tvrdí Calhoun [1996], když se většině sociologů nedostávalo vzdělání v metodologii, anebo co je ještě horší, když neumějí ovládat konceptuální prostředky dlouhodobé, velkorozměrné a celý svět zahrnující historiografie. Takto jejich historický i sociální vědomostní rejstřík přetrvává jako nedostatečný, v horším případě až nebezpečně naivní. Ti, co se spoléhají na paušální a hrubě zjednodušené historické výklady, přicházející od elitní skupiny sociálních teoretiků, uznávaných a o uznání se snažících intelektuálních podnikatelů, shledají, že jim bude chybět dostatečně podrobný náhled do minulosti i do současnosti entity, či entit, jež rádi nazýváme modernitou. Nebudou vědět ani to, co bylo před ní, ani to, co by mohla přinést budoucnost. Výsledek je radikalizace v podobě ústupu sociologů do přítomnosti, před čímž už před pětadvaceti lety varoval Norbert Elias [1987]. Tenkrát situace nebyla tak vážná, jako je dnes.

Optimističtější zprávou je, že sociologie je dnes pouze částečně, ne zcela nezbytně orientovaná směrem k prezentismu. Má veškeré intelektuální předpoklady, aby si uvědomila, a v některých obdobích si skutečně uvědomovala, jak mocná je dlouhodobá historická dynamika a jak je nutné snažit se reflexivně porozumět jejímu spornému charakteru. Taková sociologie už není pouhým akademickým cvičením. Skrývá v sobě potenciálně vysokou sociální užitečnost, protože může vysvětlit širokému okruhu lidí, badatelům, studentům, občanům, politickým uskupením, protestním hnutím jako *Occupy* a *Indignados* a vůbec všem možným posluchačům „veřejných sociologií“, že svět, v němž žijí, byl vytvořený obrovským množstvím nejrůznějších sil a fenoménů, a to, že jsou takoví, jací jsou, způsobily rozsáhlé komplexní historické pochody probíhající po předlouhou dobu. V takové sociologii je příslib, že lidem pomůže pochopit, co mají za sebou a co je formovalo. Z toho potom vyplývá, že to, co bylo vytvořeno, může být zase rozebráno a znovu sestaveno lepším a humánnějším způsobem.

Ale na co takovou sociologii vůbec neužije, je podbízet se samolibosti období, ve kterém zrovna existuje, protože nenabízí vrstevníkům příjemnou iluzi, že jsou jedineční, a že jejich myšlenky i jednání jsou historicky naprosto bezpříkladné. Taková sociologie totiž nedokáže promítnout současné problémy i do minulých období, umí je podávat zkrlesně, aby přítomnost vypadala mnohem unikátnější, než ve skutečnosti je.

Zaměřil jsem svou pozornost na nutnost, aby se sociologie (nejen už ta zavedená historická sociologie), co nejcitlivěji chovala ke složitostem lidské historie, a ukázal jsem, jak mnohoznačným způsobem je třeba ji vnímat. Na typ sociologie, pro kterou má dnes cenu, aby byla prosazována a chráněna před znevažováním neoliberální politikou a ekonomikou, protože jen taková sociologická činnost je opravdu společensky užitečná. Sociologie historicky nedovzdělaná umí jenom podlézat a vlichocovat se současné společnosti, podporuje její představy sama o sobě takovým způsobem, že číst to, řekneme za sto let, bude nanejvýš trapné (jestli to vůbec bude někdo číst). Jestliže se dnešní sociologové chtějí vyhnout shovívavému odsouzení příštích generací, měli by začít hájit vizi sociologie historicky hluboce citlivé, nikoli té, jež je úplně ztročená přítomností. Má-li sociologie opravdu smysluplně sloužit lidské společnosti a pomáhat jí dobře rozumět sama sobě, musí se naučit ovládat daleko lépe a sofistikovaněji termíny, které používá, zvláště ten nejotravnější z nich, jímž je modernita, a zjistit, co má být její existenciální, ontologický a epistemologický obsah. Taková sociologie zabrání tomu, aby se z nás stali, jak to řekl Flaubert, „pomlouváči vlastních časů“. Není třeba hádat, jak by se k této myšlence postavily britské neoliberální vlády, odpověď je nabíledni.

Z angličtiny přeložila Jarka Stuchlíková

Literatura

- Abell, Peter – Reyniers, Diane J. [2000]. On the failure of social theory. *British Journal of Sociology* 51 (4): 739–750.
- Abrams, Philip [1982]. *Historical Sociology*. Ithaca: Cornell University Press.
- Adams, Julia – Clemens, Elizabeth S. – Orloff, Ann S. [2005]. Introduction: Social theory, modernity and the three waves of historical sociology. In. *Remaking Modernity*. Durham: Duke University Press, s. 1–73.
- Albrow, Martin [1990]. Introduction. In. Albrow, Martin – King, Elizabeth (eds.). *Globalization, Knowledge and Society*. London: Sage, s. 3–16.
- Alexander, Jeffrey C. [1996]. Critical reflections on reflexive modernization. *Theory, Culture & Society* 13 (2): 133–138.
- Anderson, Perry [1974]. *Lineages of the Absolutist State*. London: New Left Books.
- Arnason, Johann P. [2003]. *Civilizations in Dispute: Historical Questions and Theoretical Traditions*. Leiden: Brill.
- Beck, Ulrich [2000]. *What Is Globalization?* Cambridge: Polity.
- Bell, Daniel [1973]. *The Coming of Post-Industrial Society*. London: Heinemann.
- Bendix, Reinhard [1967]. Tradition and modernity reconsidered. *Comparative Studies in Society and History* 9 (3): 292–346.
- Bourdieu, Pierre [1992]. *Homo Academicus*. Cambridge: Polity.
- Bourdieu, Pierre [1998]. *On Television and Journalism*. London: Pluto.
- Bruce, Steve [1997]. The pervasive world-view: Religion in pre-modern Britain. *British Journal of Sociology* 48 (4): 667–680.

- Bryant, Joseph [2000]. On sources and narratives in historical social science: A realist critique of positivist and postmodernist epistemologies. *British Journal of Sociology* 51 (3): 489–523.
- Calhoun, Craig [1996]. The rise and domestication of historical sociology. In: McDonald, TJ (ed.). *The Historic Turn in the Human Sciences*. Ann Arbor: Michigan State University Press, s. 305–337.
- Calhoun, Craig [1998]. Explanation in historical sociology: Narrative, general theory, and historically specific theory. *American Journal of Sociology* 104 (3): 846–871.
- Castells, Manuel [1996]. *The Rise of the Network Society, Vol. I: The Information Age: Economy, Society and Culture*. Oxford: Blackwell.
- Clegg, Stewart [1992]. Review article: How to become an internationally famous British social theorist. *The Sociological Review* 40 (3): 576–598.
- Dunne, Stephen [2009]. The politics of figurational sociology. *The Sociological Review* 57 (1): 28–57.
- Eisenstadt, Samuel N. [2003]. *Comparative Civilizations and Multiple Modernities*. Leiden: Brill.
- Elias, Norbert [1987]. The retreat of sociologists into the present. *Theory, Culture & Society* 4 (2): 223–247.
- Erikson, Robert [2005]. A view from Sweden. In: Halsey, Albert Henry – Runciman Walter Garrison (eds.). *British Sociology Seen from Without and Within*. Oxford: Oxford University Press.
- Gartrell, David C. – Gartrell, John W. [2002]. Positivism in sociological research: USA and UK (1966–1990). *British Journal of Sociology* 53 (4): 639–658.
- Giddens, Anthony [1979]. *Central Problems in Social Theory*. London: Macmillan.
- Giddens, Anthony [1981]. *A Contemporary Critique of Historical Materialism*. London: Macmillan.
- Giddens, Anthony [1982]. A reply to my critics. *Theory, Culture & Society* 1 (2): 107–113.
- Giddens, Anthony [1985]. *A Contemporary Critique of Historical Materialism, Vol. 2: The Nation-State and Violence*. Cambridge: Polity.
- Giddens, Anthony [1990]. *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford Univ. Press.
- Giddens, Anthony [1991]. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity.
- Giddens, Anthony [1992]. *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love & Eroticism in Modern Society*. Cambridge: Polity.
- Goldthorpe, John H. [2000]. *On Sociology: Numbers, Narratives, and the Integration of Research and Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Goody, Jack [1996]. *The East in the West*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goody, Jack [2004]. *Capitalism and Modernity*. Cambridge: Polity.
- Goody, Jack [2007]. *The Theft of History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goody, Jack [2009]. *Renaissances: The One or the Many?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Gouldner, Alwin W. [1970]. *The Coming Crisis of Western Sociology*. New York: Basic Books.
- Hall, John A. [1989]. They do things differently there: Or, the contribution of British historical sociology. *British Journal of Sociology* 40 (4): 544–564.
- Halsey, Albert H. [2004]. *A History of Sociology in Britain: Science, Literature, and Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Holmwood, John [2010]. Sociology's misfortune: Disciplines, interdisciplinarity and the impact of audit culture. *British Journal of Sociology* 61 (4): 639–658.
- Ingham, Geoffrey [1999]. Capitalism, money and banking: A critique of recent historical sociology. *British Journal of Sociology* 50 (1): 76–96.
- Inglis, David [2010a]. Civilizations or globalization(s)? Intellectual rapprochements and historical world-visions. *European Journal of Social Theory* 13 (1): 135–152.
- Inglis, David [2010b]. The death of history in British sociology: Presentism, intellectual entrepreneurship and the conundra of historical consciousness. In: Burnett, Judith – Jeffers, Syd – Thomas, Graham (eds.). *New Social Connections: Sociology's Subjects and Objects*. Basingstoke: Palgrave, s. 105–124.
- Jacoby, Tim [2004]. Method, narrative and historiography in Michael Mann's sociology of state development. *The Sociological Review* 52 (3): 404–421.
- Johnson, Paul [2004]. Making social science useful. *British Journal of Sociology* 55 (1): 23–30.
- Lash, Scott – Urry, John [1987]. *The End of Organized Capitalism*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Liebersohn, Harry [1988]. *Fate and Utopia in German Sociology, 1870–1923*. Cambridge: MIT Press.
- Liotard, Jean-Francois [1984]. *The Postmodern Condition: A Report on the Condition of Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Mandalios, John [2000]. Historical sociology. In: Turner, Bryan (ed.). *Blackwell Companion to Social Theory*. Oxford: Blackwell, s. 391–413.
- Mann, Michael [1986]. *The Sources of Social Power, Vol. I: A History of Power from the Beginning to AD 1760*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mann, Michael [1993]. *The Sources of Social Power, Vol. 2: The Rise of Classes and Nation States 1760–1914*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mouzelis, Nicos [1999]. Modernity: A non-European conceptualization. *British Journal of Sociology* 50 (1): 141–159.
- Osborne, Thomas – Rose, Nicolas – Savage, Mike [2008]. Editor's introduction: Reinscribing British sociology: Some critical reflections. *The Sociological Review* 56 (4): 519–534.
- Outhwaite, William [2006]. *The Future of Society*. Oxford: Blackwell.
- Outhwaite, William [2009]. Canon formation in late 20th-century British sociology. *Sociology* 43 (6): 1029–1045.
- Payne, Geoff – Williams, Malcolm – Chamberlain, Susan [2004]. Methodological pluralism in British sociology. *Sociology* 38 (1): 153–163.
- Platt, Jennifer [2003]. *The British Sociological Association: A Sociological History*. Durham: Sociology Press.
- Roth, Guenther – Schluchter, Wolfgang [1984]. *Max Weber's Vision of History: Ethics and Methods*. Los Angeles: University of California Press.
- Runciman, Walter Garrison [1989]. *A Treatise on Social Theory, Vol. II: Substantive Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Runciman, Walter Garrison [1995]. The 'triumph' of capitalism as a topic in the theory of social selection. *New Left Review* 210 (March/April).
- Runciman, Walter Garrison [2004]. The diffusion of Christianity in the third century AD as a case-study in the theory of cultural selection. *European Journal of Sociology* 45 (1): 3–21.
- Runciman, Walter Garrison [2009]. *The Theory of Cultural and Social Selection*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Santoro, Marco [2011]. From Bourdieu to cultural sociology. *Cultural Sociology* 5 (1).
- Savage, Mike [2009]. Against epochalism: An analysis of conceptions of change in British sociology. *Cultural Sociology* 3 (2): 217–238.
- Savage, Mike [2010]. Unpicking sociology's misfortune. *British Journal of Sociology* 61 (4): 659–665.
- Schatzki, Theodore R. [1997]. Practices and actions: A Wittgensteinian critique of Bourdieu and Giddens. *Philosophy of the Social Sciences* 27 (3): 283–308.
- Scott, Alan [1997]. Modernity's machine metaphor. *British Journal of Sociology* 48 (4): 561–575.
- Skocpol, Theda [1979]. *States and Social Revolutions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Somers, Margaret [1995]. What's political or cultural about political culture and the public sphere? Toward an historical sociology of concept formation. *Sociological Theory* 13 (2): 113–144.
- Somers, Margaret [1996]. Where is sociology after the historic turn? In: McDonald, T. J. (ed.). *The Historic Turn in the Human Sciences*. Ann Arbor: Michigan State University Press, s. 53–90.
- Steinmetz, George [2007]. The historical sociology of historical sociology: Germany and the United States in the twentieth century [online]. *Sociologica* 3. Dostupné z: <http://www.sociologica.mulino.it/main/index>.
- Sztompka, Piotr [1993]. *The Sociology of Social Change*. Oxford: Blackwell.
- Therborn, Goran [2000]. At the birth of second century sociology: Times of reflexivity, spaces of identity, and nodes of knowledge. *British Journal of Sociology* 51 (1): 37–57.
- Tilly, Charles [1978]. *From Mobilization to Revolution*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Turner, Bryan S. [2006]. British sociology and public intellectuals: Consumer society and imperial decline. *British Journal of Sociology* 57 (2): 169–188.
- Turner, Bryan S. – Rojek, Chris [2000]. Decorative sociology: Towards a critique of the cultural turn. *The Sociological Review* 48 (4): 629–648.
- Vanderstreaten, Raf [2006]. The historical triangulation of education, politics and economy. *Sociology* 40 (1): 125–142.
- Van Krieken, Robert [1999]. The barbarism of civilization: Cultural genocide and the 'stolen generations'. *British Journal of Sociology* 50 (2): 295–313.

- Walby, Sylvia [2003]. The myth of the nation-state: Theorizing society and politics in a global era. *Sociology* 37 (3): 529–546.
- Wallerstein, Immanuel [1991]. *Unthinking Social Science*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wood, Ellen Meiksins [1999]. *The Origin of Capitalism*. New York: Monthly Review Press.

David Inglis je profesorem sociologie na univerzitě v anglickém Exeteru. Zabývá se zejména kulturní sociologií, sociologií globalizace a sociální teorií, moderní i klasickou. Napsal řadu odborných statí na téma sociologie kultury, kulturní sociologie, sociologie umění, sociologie jídla, historie sociologie, klasické sociologie, moderní sociální teorie či sociologie antického světa a kosmopolitismu. Ve své práci se snaží propojit teoretické i empirické aspekty sociologie. Zvláštní pozornost pak věnuje dlouhodobým sociálním procesům a s tím související kulturní změně. Ve výčtu jeho zájmu nechybí ani proměna (historického) vědomí. Založil a je šéfredaktorem časopisu Cultural Sociology. Napsal několik monografií, z nichž jmenujme například A Sociological History and Excretory Experience: Defecatory Manners and Toiletry Technologies (2001), Culture and Everyday Life (2005) či The Globalization of Food (2009). S Gerardem Delantym spolueditoval Cosmopolitanism (2010), s Johnem Hughsonem pak Confronting Culture: Sociological Vistas (2003) a The Uses of Sport (2004).

Autorův dovětek pro české čtenáře

Předchozí text byl původně určen především britskému publiku, takže se detailně zabývá způsobem sociologického myšlení, převládajícím ve Spojeném království a v zemích, kam silně doléhá vliv britské sociologie, jako je tomu například v Austrálii. Ačkoliv kritická reflexe stávající metodologie obsažená v tomto článku se výslovně týká situace ve Velké Británii, širší problematika, kterou se text snaží zmapovat, má všeobecnou platnost. Obávám se totiž, že řečené platí pro mnoho dalších, prakticky pro všechny národní kontexty, v nichž se dnes sociologie praktikuje. Hlavní příčinu daného stavu vidím v tom, že se historická sociologie ve všech národních sociologických směrech, nebo alespoň v těch, které jsem měl možnost poznat, změnila v podobor vyhrazený pouze specializovaným odborníkům a přestala být součástí hlavního proudu oboru. Kdyby tomu tak nebylo, mohla by se historická sociologie tak, jak se to dělo v letech sedmdesátých a raných osmdesátých v některých vědeckých centrech ve Spojených státech amerických a ve Velké Británii, kompetentně podílet na širokých teoretických a konceptuálních debatách, které dnes probíhají jak na obecné, tak na specializované úrovni. Podle mého názoru by se jednalo o velmi žádoucí a zdravý přístup.

Jakmile však dojde k tomu, že se historická sociologie dostane do izolace, tedy když se jako studijní obor stane doménou jen úzce zaměřených specialistů, a ocitne se mimo dosah ostatních sociologů, vede to přinejmenším ke dvěma nežádoucím důsledkům: 1) Při přehnané specializaci se badatelský zájem může koncentrovat na podrobnosti v určitém místě a čase, ale pak už se nedostane sil na mnohem delší časové úseky a v nich obsažené procesy a sociální změny. 2) Historická sociologie přestává fungovat jako účinná brzda nebo alternativa ke zkresleným a zjednodušeným koncepcím výkladu historie a pojetí tzv. modernity, jež zcela ovládly hlavní proud sociologie. Domnívám se přitom, že tyto problémy lze zaznamenat ve většině zemí, pokud ne ve všech, kde je sociologie praktikována na odborné úrovni nebo na akademické půdě.

Třebaže tento článek odhaluje podstatu těchto problémů, včetně některých z jejich příčin, převážně v britském kontextu, doufám, že čtenáři budou moci použít zde nastíněnou argumentaci jako odrazový můstek k podobnému průzkumu ve vlastní zemi, aby zjistili, zda se u nich na tomto poli neodehrávají podobné nešvary (přinejmenším v té podobě, jak je zde charakterizují). Možná naleznou i jiné neduhy, které v současnosti, třeba i z některých jiných důvodů, prostupují působení sociologie v jejich národním rámci.

Jestliže tedy shrneme obsah článku, dostaneme se k následujícím skutečnostem. Od pozdních osmdesátých let se hlavní sociologický proud nejen ve Velké Británii, ale i jinde, přestal vážně zabývat daty a debatami historického typu, z čehož vyplývá, že: 1) propojení sociologů a historiků se povážlivě oslabilo; 2) z historické sociologie se stal vysoce specializovaný podobor, čímž ztratil možnost ovlivňovat konceptuální a empirické diskuse vedené v rámci hlavního sociologického proudu, jak tomu bývalo ještě v letech sedmdesátých; 3) rozmohly se nemístně zjednodušené, stereotypní a často přímo pomýlené historizující konceptualizace a periodizace, vytvářené převážně skupinami elitních sociálních teoretiků. Součástí takové metodiky se stala snaha vtěsnat veškerou historii lidstva do Prokrustova lože jejich vlastního výkladu společenských podmínek, jak se jim jeví pod nadvládou výkladů zaměřených na okolnosti života v dnešní době. Tímto způsobem pak veškeré dějinné složitosti a jemné nuance vývoje padají za oběť přímočarým dogmatickým tvrzením, podle nichž západní společnost od sedmdesátých let vstoupila do situací (údajně) historicky naprosto ojedinělých, které lze libovolně onálepkovat pojmy jako postmodernita, pozdní modernita, tekutá modernita, druhá modernita, riziková společnost, kosmopolitní společnost, síťová společnost, globální propojenost atd.

Všechny tyto pojmy, deriváty základní předlohy zvané globalizace, hluboce ovlivnily veškeré teoretické debaty i samotný empirický výzkum, jenž tvořival nezpochybnitelný zdravý základ sociologie a s ní spřízněných oborů. Zmíněné koncepty jsou založeny na zjednodušených dichotomiích (premodernita/modernita; modernita/postmodernita) a navíc jsou vysoce eurocentrické. Už předem se předpokládá, aniž by došlo na příslušné důkazy, že soudobé společenské podmínky představují něco naprosto výjimečného, zdůrazňuje se hlavně diskontinuita mezi minulostí a současností v dnešních společenských zřízeních, a pokud se náhodou vyskytnou nějaké podobnosti, ať už v evropském nebo globálním rámci, jsou bez zájmu přecházeny.

Vzhledem k tomu, že systematické přemýšlení o historii lidstva tisíce let zpět do minulosti bylo odloženo stranou, a protože zavládla výrazná neochota zapojit do debaty odborníky na historická témata, sociologie a s ní propojené obory jsou dnes budovány na chatrných, nespolehlivých konceptuálních základech. Dlouhodobé důvody objasňující proč se dnešní společnosti vyvíjely právě tak, jak se vyvíjely, jsou vytěšňovány z badatelského pohledu. Důležitá poučení získaná při řešení problémů, jimž musela čelit dřívější společenská zřízení na celém světě, potenciálně velmi užitečná pro dnešek, zůstávají nepovšimnuta. Výrazně převažující prezentismus podřívá jakoukoliv snahu hlouběji přemýšlet o globálních problémech, jež v současné době lidstvo sužují.

Doufám, že čtenáři přijmou uvedený text jako inspiraci, ale zaujmou k němu i kritický postoj, a to všude tam, kde se jim to bude zdát třeba. Snad je povzbudí k vyjádření vlastního názoru na to, co sami vidí jako problémy a výzvy ve svém vlastním národním kontextu. Hned od počátku svého psaní jsem se hluboce zamýšlel nad tím, co by se mělo udělat, aby

byly napraveny nedostatky v současném sociologickém myšlení a praxi. Rád bych tu zmínil dva návrhy, které by vyžadovaly spolupráci sociologů mnoha zemí:

1) Návrat historické sociologie do hlavního sociologického proudu. Uvnitř stávajícího podoboru historické sociologie, jež se sama ocitla v izolaci, nadále existují teoretické i praktické vědomosti, jež nazírají rozvoj určitých společností a světa jako celek, a to v rámci dlouhých tisíciletí. Jako příklad lze uvést koncept civilizací iniciovaný Shmuellem N. Eisenstadtem a dále rozvíjený těmi, kdo byli inspirováni jeho vpravdě dlouhodobou historicko-sociologickou vizí. Tento druh debat by měl mnohem systematictěji ovlivňovat diskuse o současném společenském životě, jak se odehrávají v rámci hlavního sociologického proudu. Musíme se proto snažit, abychom objevili způsob, jak toho dosáhnout nejen v tomto případě, ale i napříč národními sociologickými obory.

2) Rozšíření propojení mezi sociology a historiky, zvláště tam, kde se jedná o základní problematiku již zmíněné globalizace. Je jasné, že sociologie a s ní spojené obory se musí hodně učit od odborníků zabývajících se určitými konkrétními historickými etapami. Na druhé straně některé z těchto specialistů zase přitahuje sociologické myšlení. V tuto chvíli zaznamenáváme změnu v některých odvětvích historie, klasické filologie a archeologie ve směru úvah o globalizaci a některých konceptů pocházející ze sociologické globalizační teorie. Aplikování sociologické teorie globalizace na různá období a místa v minulosti tak slibuje přesnější pochopení dřívějších společností. Naneštěstí je tento přístup podříván všemi možnými typy prezentismu, jak se je snažím odhalit v tomto textu, což jej připravuje o historickou specifickou v sociologickém myšlení obecně, a zvláště na poli globalizace. Archeologové, klasičtí filologové a historikové nyní požadují od sociálních vědců mnohem důsažněji historicky fundovanou analýzu všech druhů globalizací (řečeno úmyslně v plurálu), a to nejenom v moderním světě. Proto badatelé zabývající se historií dnes projevují velkou snahu o zapojení sociologického myšlení do své práce, stejně jako sociologie potřebuje vykročit směrem k historikům, klasickým učencům a archeologům. Musíme vypracovat způsob, jak tyto badatele dát dohromady se sociology a vyvolat produktivní debatu, z níž by vyplynula možnost tvorby nového druhu vědění.

Oba tyto návrhy lze považovat za intelektuální cvičení, v jejichž rámci se jedná o překročení tradičních oborových limitů. Jde ovšem o cvičení veskrze praktická. Bude nezbytné přesvědčit grantové instituce, že snaha o obnovení historické sociologie by měla vést k ozdravení sociologie jako celku. Potřebujeme tedy získávat významnou grantovou podporu pro to, abychom se mohli věnovat organizování mezinárodních symposií a konferencí, na nichž by se objevovaly výše uvedené záležitosti, a to jak uvnitř samotné sociologie, tak v příbuzných vědních oborech. Potřebujeme založit společné doktorandské a postdoktorandské programy, kde by spolupracovali sociologové s dalšími odborníky pocházejícími z různých zemí a univerzit. Takto by se vzdělávala nová generace sociologů a sociologicky erudovaných historiků, jež by se dokázala prezentovat mnohem výraznějším způsobem myšlení a výzkumu, než jaký zaznamenáváme v současné době.

V neposlední řadě potřebujeme ustavit novou nadnárodní „republiku učenců“, kteří by byli připraveni sociologii omladit, vyprostit ji z tenat prezentismu a spojit své síly s historiky, aby se jim společně snadněji pronikalo do vývojových tendencí minulosti, a aby tím pádem lépe porozuměli současnosti. Jedině tímto způsobem se budeme moci zbavit pláňných klíšů, jimiž dnes tak často sociologie manipuluje. Na jejich místa pak dosadíme lepší,

propracovanější a promyšlenější koncepty, ideje a vize. Není tak pochyb, že stojíme před nelehkou výzvou. Pokud tento můj text podkryl alespoň některé z podstatných problémů, kterým musíme na této cestě čelit, a jestliže nadto ještě nabídl některé ze způsobů, jak se s nimi vypořádat, mohu s ním být ve vší skromnosti spokojen.

Z angličtiny přeložila Jarka Stuchlíková